

Ylirajaisen ”kansallisidentiteetin” muodostumisen kipupisteitä

Ioana Bunescu: *Roma in Europe. The Politics of Collective Identity Formation*. Dorchester: Ashgate, 2014. 215 s. ISBN 978-1-4724-2058-9.

Tutkijana Malmön yliopistossa työskentelevä Ioana Bunescu on tarttunut laajaan ja monitasoiseen kokonaisuuteen tarkastellessaan romanien poliittisen aktivismin heräämistä ja siihen linkittyvää yhtenäisen romani-identiteetin rakentamista. Populististen stereotyyppien vastaisesti Euroopan romanit eivät muodosta kulttuurisesti eivätkä kielellisesti yhtenäistä ryhmää, joten kattavan identiteetin rakentaminen on aiheuttanut erilaisten diskurssien ja intressien vääntöjä ja yhteentörmäyksiä. Näissäkin törmäyksissä kyse on loppupeleissä vallasta ja rahasta. Bunescu yhdistelee tarkastelussaan niin paikallisyhteisön, valtiollisen kuin myös kansainvälisen tason romanipoliittisen toiminnan syy- ja seuraussuhteita. Perimmäisenä kysymyksenä Bunesculla on, mitä tapahtui hyvää tarkoittaville EU-tason suunnitelmille ja toimenpide-ehdotuksille? Romanien etnopolitiikassa perimmäinen tarkoitus on romanien yhteiskunnallisen aseman parantaminen ja silloin valtiolliset rajat ylittävän, yhtenäisen romani-identiteetin luominen – vaikka hieman väkisin vääntämällä – ei ole sen kummallisempi kuin kansallisen identiteetin rakentaminen. Etnopolitiikan ja prosessien lopputulos on asia erikseen. Bunescun argumentit ovat mielenkiintoisia ja ne perustuvat pääosin vuosina 2003 ja 2004 kenttätyössä kerättyyn etnografiseen materiaaliin.

Bunescun tulokulma on laajuudessaan rohkea. Hän tarkastelee toimijuutta ja rakenteita ruohonjuuritasolta aina vallan

huipulle asti. Bunescu perehtyy Euroopan romanien integroitumisen esteiden taustalla olevaan problematiikkaan. Jos olet miettinyt, miksi Itä-Euroopan kansalliset ja EU:n toimenpiteet Itä-Euroopan romanikerjäläisten olojen parantamiseksi eivät ole tehonneet, niin Bunescu tarjoaa siihen tiiviin ja helppolukuisen vastauksensa. Bunescu nojaa kirjan argumenteissa etnografiseen materiaaliin, jota hän kuvaa antropologisen diskurssin mukaan rikkaaksi. Tosin etnografinen kuvaus jää paikoin erittäin ohueksi, sillä syvällisen kenttämateriaalin hankkiminen edellyttää pitempiaikaista oloa tutkittavien ihmisten ja ryhmien keskuudessa. Näin Bunescu ei kuitenkaan ole kenttätyötään toteuttanut. Monikenttäisyys ja metodien moninaisuus valitettavasti näkyy kirjassa osittaisena pinnan raapaisuna. Bunescu arveleekin johtopäätöksissään, että hänen oma *Gadje*-taustansa (ei-romani) on vaikuttanut tiedon laatuun ja saatavuuteen. Tästä kaikesta huolimatta Bunescu kykenee kuvaamaan selkeästi romanien integroitumisen esteitä. Hän tuo myös hyvin esille epäsuhat vaatimukset, jotka Euroopan Unioni asetti Itä-Euroopan maille liittymisen ehtoiksi vähemmistökysymysten osalta. Hän huomauttaa osuvasti, että romanien asema on edelleen heikko muissakin Euroopan maissa – ei ainoastaan Itä-Euroopassa vaan myös ”lännessä”. Romanidiskurssissa huomio on kuitenkin kiinnitetty pääasiassa laajentuneen EU:n uusien jäsenmaiden romaneihin.

Bunescu aloittaa kirjansa aukaisemalla käsitteitä, joiden avulla hän analysoi romanien identiteetin rakentumista. Esitellyt konseptit ja lähestymiskulmat konkretisoituvat kirjan myöhem-

missä luvuissa, mutta Bunescu käyttää oivaltavasti käsitteitä julkinen ja yksityinen, performatiivinen ja kätketty, instrumentaalinen ja emotionaalinen. Julkinen puoli on romaniuden osa, joka paljastetaan ei-romaneille, ja se saattaa joissakin konteksteissa olla suuressakin ristiriidassa yksilön romaniyhteisön sisällä ilmentämän identiteetin kanssa. Se, mitä näytetään ulkopuoliselle, ei välttämättä ole koko totuus. Tästä on esimerkkinä romanien ja muun väestön samankaltaisuuksien korostaminen tilanteissa, jossa sillä on merkitystä positiivisemmän imagon rakentamisessa. Julkisen identiteetin ilmentäminen on näin ollen myös instrumentti hyväksynnän saamiseksi, stigmatisoidun aseman parantamiseksi. Arkielämän käytäntöjen ja tapojen kautta Bunescu kuitenkin osoittaa, että romani-identiteetin muodostumisen tärkeä osa on eron tekeminen romanien ja ei-romanien välillä. Romanien ja pääväestön kanssakäymistä määrittelee romanien erilaiset puhtauskäsitteet (konkreettiset ja symboliset) ja Bunescu tarkkaavaisena huomaa pienet vihjeet, joista hän päättelee julkisen ja yksityisen (romaniyhteisön sisäisen) diskurssin välisen ristiriidan. Performatiivisuus on joissakin kulttuuritutkimuksen julkaisuissa ymmärretty hieman harhaanjohtavasti esittämiseksi, kun se tosiasiallisesti on kulttuurin ilmentämistä. Se, miten kulttuuria ilmentetään, on mitä suurimmassa määrin kontekstisidonnaista. Bunescu myös tuo selkeästi esille, ettei hänellä ollut pääsyä yksityisyyden, kätketyn ja emotionaalisen identiteetin ja mentaliteetin alueille. Pitkäaikainen ja yhtenäinen olo kenttäolosuhteissa auttaisi raottamaan yksityisyyden ja kätketyn alueen verhoa tutkijoille – juuri tähän perustuvat antropologien pitkät kenttätyöjaksot.

Kirjan taustoitusluku antaa

perustietoa Euroopan romaneista. Jos lukija on aikaisemmin perehtynyt romanien kulttuuriin ja historiaan, on tämä luku helpposti sisäistettävissä. Toiseuden rakentamisen lisäksi Bunescu kiinnittää huomiota syrjinnän historiaan, joka onkin yhteistä eri romaniyhteisöille ympäri Euroopan. Tämä yhteinen syrjimisen historian tarkastelu olisi ansainnut kirjassa enemmänkin sivutilaa ja syvällisempää tarkastelua.

Varsinainen etnografinen osuus alkaa toisesta luvusta. Siinä Bunescu kuvaa monietnistä kyläyhteisöä Romaniassa. Tuossa kylässä on myös verrattain monilukuinen romaniyhteisö, joka on asunut alueella pitkään ja näin heistä on tullut pysyvä osa kyläyhteisöä. Asemaa kyläyhteisössä määritellään temporaalisesti; tämä on romanien keino neuvotella yhteisöllistä asemaansa suhteessa kylän muihin ryhmittymiin. Kylän valtasuhteista johtuen romanit alikorostivat omaa etnistä identiteettiään osallistumalla kylän rakenteissa oleviin toimielimiin ja saavuttivat näin paremman neuvotteluaseman ja enemmän valtaa. Integroituminen tapahtui näin ollen hiomalla kulttuurisen yhteen törmäämisen terävimpiä kärkiä.

Luku kolme esittelee Romanian Euroopan Unioniin pyrkimisen prosessia ja romanien roolia tässä tapahtumaketjussa. EU:n laajentumispyrkimykset eivät suosineet paikallisia romaniyhteisöjä, sillä heitä syytettiin EU:iin liittymisen hankaloitamisesta ja prosessin pitkittämisestä. Tämä johtui siitä, että Romania ei pystynyt täyttämään vähemmistöpolitiikalle ja vähemmistöjen olojen turvaamiselle asetettuja minimivaatimuksia. Tässä luvussa Bunescu tarkastelee laajentumisen kriteereitä ja korostaa, etteivät Itä-Euroopan maille suunnatut vaatimukset vähemmistöpolitiikan suhteen olleet linjassa niihin vaatimuksiin,

joita esitettiin läntisille Euroopan maille. On hyvä, että Bunescu nostaa tämän asian esille, sillä katukuvaan ilmestyneiden Romanian romanikerjäläisten johdosta läntisessä Euroopassa huomio on kiinnittynyt ainoastaan itäisen Euroopan maihin, vaikka maassa pitkään asuneiden romanien elinolot esimerkiksi Ranskassa tai Espanjassa eivät vastaa pääväestön elintasoa. EU:n hyvä tarkoittava vähemmistöpolitiikan edistäminen on ollut näin ollen kaksinaismoraalista ja maittain verrattuna epäoikeudenmukaista. Kun lisätään vaadittujen toimenpiteiden heikot arviointi- ja mentorointimenetelmät, ei tulos Bunescun mukaan ole kovin kummoinen.

Luvussa neljä Bunescu käsittelee laajentumispyrkimykseen liittyvää problematiikkaa romanien näkökulmasta. EU ohjasi rahoitusta toimenpiteisiin, joilla romanien asemaa ja edustellisuutta pyrittiin parantamaan. Rahaa ohjattiin niin viranomaisille kuin romanijärjestöillekin. Mutta elinolojen mahdollinen parantuminen sisältää paradoksin: rahantulo loppuisi, jos romanien taloudelliset ja sosiaaliset olot tosiasiallisesti paranisivat ja kohentuisivat. Eli intresseissä oli romanien heikon aseman ylläpitäminen ja seurauksena näennäiset toimenpideyritykset. Romanian asemoituminen EU:n ja Romanian kiistakappaleena lisäsi entuudestaan tavallisten romanialaisten tyytymättömyyttä romaneja kohtaan ja lisäsi arkipäivän rasismia ja syrjintää. EU:n osoittamat toimenpiteet eivät siis tavoittaneet tavallisia romaneja, vaan köyhyys jatkui ja syveni. Bunescu tarkastelee luvussa toimijuutta suhteessa rakenteisiin. Kenttätyön suorittamisen ajankohtana oli selvää, että rahoitus ja romanien elinoloja parantavat toimenpiteet eivät päätyneet riviriemanien hyödyksi, vaan rahavirrat pysähtyivät väli-

portaalle – missä myös pieni osa romanitoimijoista vaikutti.

Viidennessä luvussa käsitellään romaniaktivismien syntyä, romaniorganisaatioita ja niiden parissa toimineita merkittäviä henkilöitä ja heidän osuuttaan yhtenäisen romani-identiteetin muodostajana ja muokkaajana. Vuonna 1971 pidettiin ensimmäinen Romanikongressi Lontoossa ja sitä ennen yhtenäinen romani-identiteetti oli ollut ainoastaan fiktiivinen mielikuva. Samoihin aikoihin heräsi myös Suomessa romaniaktivismi, perustettiin ensimmäinen romanijärjestö (Suomen mustalaisyhdistys ry 1969, nykyisin Suomen romaniyhdistys ry). Tuosta lähtien melko nopealla tahdilla Suomessa romanien asuinolot paranivat. Räsistyneet mustalaismökkit jäivät nopeasti historiaan (Pulma 2012). EU:n poliittisella tasolla romanien oikeuksien peräänkuuluttaminen vaati kuitenkin yhtenäistä identiteettiä ja pääväestön kanssa samankaltaisuutta korostavaa diskurssia. Romaniaktivistit haastoivat vallalla olevan maantieteelliseen alueeseen rajatun kansalaisuuskäsitteen ja korostivat, että kansa voi olla yhtenäinen ilman yhteistä maata ja rajoja. Tällä oli kuitenkin yllättävät seuraukset, sillä esimerkiksi Puolassa ei tunnustettu romaneja vähemmistöryhmänä, koska heillä ei ollut ns. isäntämaata. Tässä osassa Bunescu kartoittaa kansainvälisiä romaniorganisaatioita ja heidän agendojaan. Osio on enemmän poliittikan tutkimusta kuin poliittista antropologiaa, mutta kuvauksessaan kattava.

Kirjan kiinnostavimmat ovat kaksi viimeistä lukua, jotka käsittelevät Romanian Kalderash-romanien kuningas-instituutiota sekä Costestissa, Romaniassa vuosittain pidettävää kansainvälistä romanifestivaalia. Nämä luvut ovat myös empiirisesti mielekiintoisimmat, sillä Bunescun tekemät havainnot ja niiden poh-

jalta hänen argumenttinsa ovat rohkeita ja kiinnostavia. *Kris* on Vlach-romanien oma oikeuskäytäntö ja toiminnan lait määrittävä instituutio. Tätä vastaavaa instituutiota ei ole löydetävissä kaikista romaniryhmistä, mutta Bunescu vertaa *Kris*-käytäntöä Suomen romanien verkosto perinteeseen (Grönfors 1981). Bunescu myös kertoo, ettei verkosto ole ainoastaan romanien harjoittama käytäntö, vaan samanlainen perinne on löydetävissä myös Pakistanin *pashtu* väestön keskuudesta. Bunescu myös linkittää rohkeasti *pashtut* ja romanit. Hän ajattelee, että Pakistanissa *pashtut* ja romanit ovat toisistaan eroava ryhmä; ensimmäinen hierarkian yläpäässä ja jälkimmäinen hierarkian pohjalla. Bunescun ajattelussa romanit saattavat olla lähtöisin samalta alueelta, eri heimoista, ja tämä selittäisi myös Euroopassa asuvien romanien sekä kielellisiä että kulttuurisia eroavaisuuksia. Bunescu ottaa näin rohkeasti kantaa romanitutkimuksessa jo vuosikymmeniä valloilla olleeseen kiistakysymykseen romani-alkuperästä. Alkuperäksyyms linkittyy tässä kirjan teemaan yhtenäisen romani-identiteetin rakentamisen näkökulmasta ja on näin ollen perusteltua pohdintaa, mutta yleisesti ottaen alkuperäksyyms on mielestäni epärelevantti useimmissa romaneita koskevissa kulttuuritutkimuksissa. Essentiaalistisen alkuperäksyymsen soisi jo hiipuvan taka-alalle.

Kirjan kuninkaita käsittelevä osuus on myös kiinnostava ja tuo uuden lisän romanitutkimukseen, sillä tämä instituutio on jäänyt vähäisemmälle akateemiselle huomiolle. Romanikuninkaiden asema Romaniassa ei ole helppo, sillä heidän täytyy toisaalta hakea toimintansa oikeutus ja hyväksyntä sekä paikallisilta romaneilta että ei-romani virkamiehiltä ja poliitikoilta. Kuninkuuden legitimoinnin perusteluissa korostuvat uskonnon, vaurauden sekä

romanien oikeuksien diskurssit. Uskonnon ja vaurauden diskurssi toimii erityisesti paikallisesti valtiollisella tasolla, mutta romanien oikeuksien diskurssi pätee myös kansainvälisesti. Erityisesti toinen kirjassa esitellyistä kuninkaista käytti kansainvälistä romanien oikeudet -diskurssia (kyllä, heitä oli kaksi, jotka kiistelivät olemassa olemisen oikeutuksesta). Tämä kuningas myös julistautui kansainväliseksi romanikuninkaaksi. Suomen romanien keskuudessa ei kuningasinstituutiota tunneta, vaikka myös täällä media on 1900-luvun puolessa välissä sellaisen kruunannut. Romanikuninkaiden asema sillanrakentajina on kiistelty, sillä heidän luomansa mielikuvan kautta käsitys taval-

lisesta romaniväestöstä ja heidän kulttuuristaan on vinoutunut.

Bunescu on kirjoittanut kiinnostavan kokonaisuuden, jossa hän tuo ilmi eri tasoilla toimivia romanipolitiikan kytköksiä. Pidempään kestänyt etnografinen kenttätyö olisi kuitenkin tuonut tutkimukseen sen tarvitsemää syvällisempää sekä rikkaampaa etnografista kuvausta.

Marko Stenroos

Lähteet:

- Grönfors, Martti (1981), *Suomen mustalaiskansa*. Porvoo: WSOY.
Pulma, Panu (2012), *Suomen romanien historia*. Helsinki: SKS.

Valentin Rasputinin hengessä 2000-luvun Siperiassa

Roman Sentšin: *Zona zatople-nija*. Moskva: AST, 2015. 382 s. ISBN 978-5-17-089482-6.

Roman Sentšinin (s.1971) uusin romaani *Zona zatople-nija* ("Tulva-alue", ei suom.) on omistettu kirjailija Valentin Rasputinille, joka vilahtaa teoksessa myös henkilöahmona. Teos viittaa monin tavoin Rasputiniin, ja ennen kaikkea hänen miltei neljäkymmentä vuotta sitten julkaistuun teokseen *Jäähyväiset Matjoralle* (1976).

Sentšin on julkaissut kahdeksan romaania, muutamia novellikokoelmia ja esseistiikkaa sekä kirjallisuuskritiikkejä. Hän on 2000-luvulla venäläiseen kirjallisuuteen nousseista niin kutsutuista uusista realisteista tunnetuin ja leimallisimmin dokumentaarisuutta proosassaan tavoitteleva kirjailija. Tähän asti Sentšinin pääteoksena pidetyssä romaanissa *Jeltyševy* (Jeltyševit) kuvataan tavallisen pikkukaupunkilaisperheen muuttoa Siperian maaseudulle ja vähittäistä

tuhoutumista siellä. Teoksen naturalistiset sävyt ja pessimistinen näkemys nykypäivän venäläisestä provinssista ovat saaneet Venäjällä sekä runsaasti kiitosta että terävää kritiikkiä.

Muutamissa muissakin hänen varhaisissa teoksissaan kuvataan elämää Siperian syrjäisissä provinssikaupungeissa. Tämän vuoksi Sentšiniä on välillä venäläisessä kirjallisuuskritiikissä kutsuttu "uudeksi maaseutuprosaisiksi" (*novyj derevenšik*), joka kirjoittaa 2000-luvusta neuvostoliittolaisten maaseutuprosaiettien hengessä. Sentšinin uudemmista teoksista liikutaan kuitenkin paljolti Moskovassa. Edellinen teos, *Tšego vy hotite?* ("Mitä te haluatte?", 2013, ei suom.) käsittelee talven 2011–2012 massaprotesteja Moskovassa. Uusimmassa teoksessaan Sentšin kuitenkin palaa kuvaamaan siperialaista arkea, ja tällä teoksellaan hän viimein tosiaan lunastaa maineensa uuden polven maaseutuprosaiettina.